МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ФУРДИЧКО АНДРІЙ ОРЕСТОВИЧ

УДК 008+392(477) «16/17»

ТРАДИЦІЙНІ КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ СІМЕЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII–XVIII ст.

26.00.01 – теорія й історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата культурології

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор **Поплавський Михайло Михайлович,** Київський національний університет культури і мистецтв, ректор.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор **Курочкін Олександр Володимирович,** Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, головний науковий співробітник;

кандидат історичних наук **Гаєвська Тетяна Іллівна,** Інститут культурології Національної академії мистецтв України, старший науковий співробітник.

Захист відбудеться «31» травня 2013 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36).

Автореферат розісланий «___» квітня 2013 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Друга половина XVII–XVIII ст. у суспільно-політичному контексті позначилася визвольною війною під проводом Б. Хмельницького й формуванням національної козацької держави, а в культурно-світоглядному відношенні – становленням та розвитком самобутньої барокової духовності. Утверджувалося якісно нове світовідчуття. Ментальнісна специфіка нашого народу складалася в органічному зв'язку з усвідомленням України як правонаступниці Київської Русі на ниві розбудови своєї державності, освіти, мови й мистецтва. На арені європейської історії з'являється козак – мужня людина з високим почуттям власної гідності й патріотизму.

Перебування тогочасної України під впливом функціонування різних етнокультурних систем (греко-православної, турецько-мусульманської й польсько-католицької) суттєво позначилося на ментальності наших предків: вона не становила цілісної й однорідної системи, а характеризувалася строкатою регіональною специфікою. Попри зазначені впливи українська культура продовжувала нарощувати свій самобутньо-духовний потенціал в якості акумулятора соціокультурних цінностей. Розвиток народної творчості відбувався на основі давньоруських фольклорних традицій, однак нові реалії суспільного життя породжували й нові побутово-культурні стереотипи. Так, продовжувала розвиватися обрядова поезія, весільні пісні, колядки, щедрівки, веснянки, поховальні голосіння. Фольклорні жанри поступово звільнялися від домінування і язичницьких, і християнських культових елементів. Натомість в обрядовій творчості (передусім у жнивних та обжинкових піснях) з'явилися соціальні мотиви й настрої антифеодального забарвлення.

Специфіку функціонування сімейно-обрядової культури в Україні другої половини XVII–XVIII ст. грунтовно досліджували й досліджують вітчизняні етнографи та історики Д. Антонович, Ф. Вовк, О. Воропай, В. Костомаров, А. Кулiш, О. Курочкін, В. Скуратівський, М. Ткач та ін., проте і досі в культурології бракує досліджень із системним аналізом розвитку української сімейно-обрядової культури означеного періоду. Цим і зумовлюється актуальність теми дисертаційного дослідження «Традиційні культурні практики української сімейної обрядовості другої половини XVII–XVIII ст.».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи «Трансформаційні процеси в культурі та мистецтвах України» (Державний реєстраційний № 0107U009539), а також плану досліджень кафедри культурології Київського національного університету культури і мистецтв.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини XVII–XVIII ст., що зумовлено генезисом і розвитком національної сімейно-обрядової культури.

Методи дослідження. У дисертації застосовано такі методи: компаративний – з метою порівняння й узагальнення даних сучасної історичної, філософської та соціологічної наук; герменевтичний – у зв'язку із визначенням та витлумаченням понять в теорії сімейно-обрядової культури; історичний – з метою визначення її конкретно-історичного та соціокультурної еволюції; порівняльно-історичний аналіз – у процесі характеристики сімейно-обрядової традиції як специфічного засобу духовно-культурної регуляції, з'ясування механізмів її функціонування й забезпечення культурної спадкоємності.

Мета дослідження – виявити особливості традиційних культурних практик української сімейної обрядовості другої половини XVII–XVIII ст. На досягнення поставленої мети спрямовані такі **завдання:**

– проаналізувати історіографію проблеми та ступінь її джерельного забезпечення;

– обгрунтувати стереотипи традиційного спілкування українців у сім'ї;

– визначити сутність традиційної основи громадського життя в Україні (етика колективізму, взаємодопомога, інститут кумівства тощо);

– проаналізувати колективні засади дозвілля;

– з'ясувати особливості регламентації сімейного побуту українців.

Об'єктом дослідження є українська сімейно-обрядова культура.

Предмет дослідження – традиційні культурні практики української сімейної обрядовості другої половини XVII–XVIII ст.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вперше:

– здійснено спробу цілісного осмислення особливостей традиційних культурних практик української сімейної обрядовості другої половини XVII–XVIII ст.;

– уточнено поняття «культурна практика», «традиційна культурна практика», «обрядовість», «сімейна обрядовість»;

– виявлено стереотипні напрями традиційного спілкування українців в сім'ї, які складалися в процесі соціокультурної практики під впливом еволюції потреби в регламентації життєдіяльності;

– охарактеризовано атрибутику традиційних етико-естетичних засад громадського життя в Україні означеного історичного періоду;

– проаналізовано стереотипи організації суспільного дозвілля, засновані на принципах етики колективізму, взаємодопомоги, інституту кумівства тощо;

– визначено особливості регламентації тогочасного сімейного побуту українців.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані істориками, етнографами й культурологами в процесі підготовки й викладання навчальних курсів та спецкурсів з історії культури України й історії України, етноетики й етнопсихології, а також наукового прогнозування розвитку соціокультурних процесів у сучасній Україні.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження оприлюднювалися автором у доповідях та повідомленнях на III науково-практичній конференції молодих учених «Методологія сучасних наукових досліджень» (Київ, 2006), Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Трансформаційні процеси в сучасній українській культурі» (Київ, 2007), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Культура XXI століття: стан, проблеми, перспективи» (Рівне, 2008–2011); V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Обрядове дійство в системі культурної діяльності» (Рівне, 2009), VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Обрядове дійство як соціокультурний феномен» (Рівне, 2010), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Гуманізація культури» (Рівне, 2011), а також у рамках програми «Дні науки» Київського національного університету культури і мистецтв (Київ, 2008–2012).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи відображені в 6 одноосібних наукових працях, 4 з яких опубліковано у фахових виданнях.

Структура роботи та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (239 найменувань). Загальний обсяг роботи – 191 сторінка, із яких 168 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, сформульовано мету, завдання, визначено об'єкт та предмет дисертаційного дослідження, а також наукову новизну, і практичне значення результатів, окреслено особистий внесок здобувача, наведено дані про апробацію результатів дослідження, висвітлено структуру дисертації.

У першому розділі – «Теоретичні засади дослідження» – проаналізовано історіографію та визначено основні категорії дослідження.

У підрозділі 1.1. – «Історіографія проблеми» – досліджено сімейно-обрядову культуру українського етносу як цілісне духовно-практичне явище. На основі систематизації наукових досліджень з обраної проблеми вказано на ступінь її розробки в ціннісно-нормативному, історико-культурному, соціально-діяльнісному й теоретико-культурологічному аспектах.

Ціннісно-нормативний аспект дослідження сімейно-обрядової культури акцентує увагу на духовних детермінантах людської життєдіяльності, що передбачає ґрунтовний аналіз понять «цінності культури», «духовні цінності», «життєві цінності», а також з'ясування стратегічних детермінант соціальної поведінки людей та механізмів формування соціокультурного середовища. Ці питання певною мірою висвітлюють праці М. Костомарова, О. Потебні, М. Сумцова, П. Чубинського та ін.

Історико-культурний аспект дослідження представлено аналізом змісту, структури, динаміки та механізмів функціонування традиції у плані її генези, селекції й акумуляції, системної впорядкованості регулятивної практики. У цьому вимірі традиції як культурне явище вивчають К. Леві-Брюль, Б. Малиновський, Г. Меррей, Дж. Фрезер, Дж. Харрісон та ін.

Соціально-діяльнісний аспект дослідження феномену традиції грунтується на її характеристиці як компоненти духовно-практичної діяльності людини й оцінці еволюції сімейно-обрядової культури відповідно до духовних потреб суспільства (Т. Гаєвська, Н. Годзь, В.Сапіга, В. Скуратівський, М. Ткач та ін.).

Теоретико-культурологічний аспект дослідження представлений інтерпретацією традиції як цілісної системи історично усталених і почасти змінюваних стереотипних норм передачі соціального й культурного досвіду, підтримуваних силою громадської думки певних людських спільнот, а, отже, таких, що забезпечують утвердження й відтворення конкретного способу життя (Л. Бекірова, Л. Бойко, К. Журба, П. Каушанський, Т. Пархоменко та ін.).

Феномен сімейної обрядовості проінтерпретовано в роботі через осмислення сутнісних культурологічних характеристик етносу. У працях М. Костомарова «Дві руські народності» та «Книга буття українського народу» вказано на характерні риси духовної культури та психології українців: сумлінність, працелюбність, чутливість, глибоку релігійність тощо. Етнографічні розвідки продовжили І. Нечуй-Левицький, І. Сікорський, І. Огієнко, В. Липинський, Д. Донцов, О.Кульчицький, В. Цимбалистий та ін. П.Чубинський зібрав чимало даних про побут, звичаї, вірування, економічний побут і народні перекази й пісні українців. Історико-культурні та філософські аспекти української ментальності стали полем дослідження Д. Чижевського («Нариси історії філософії України»), який визначив українську філософію як філософію серця.

Вагомий внесок у дослідження системи символічного відображення природного світу, народної символіки, збереженої у мові, фольклорі й міфології, а частково і в літературі, здійснив О. Потебня, праця якого «Про міфічне значення деяких обрядів та повір'їв» містить описи різдвяних обрядів. Здійснюючи своє дослідження на матеріалах казок, переказів, пісень та приказок, учений довів, що майже всі християнські свята та обряди у слов'ян є трансформованими язичницькими. Походження та еволюцію символу, передусім фольклорної символіки, учений пояснював, звертаючись до закономірностей розвитку мови.

Серед досліджень радянського періоду задіяно праці Ю. Бромлея, який, характеризуючи феномен обряду, наголосив на його ролі в процесах стереотипізації суспільної поведінки, людських дій та вчинків. Учений особливо акцентував на важливості соціалізуючо-виховного значення сімейно-побутової обрядовості.

Праці сучасних українських культурологів В. Сапіги та В. Скуратівського, що містять аналіз свят і обрядів, дали змогу реконструювати й осмислити

численні архаїчні форми господарювання і громадського побуту, суспільних відносин, специфіку язичницьких та православних світоглядних уявлень. Самобутність святково-обрядової культури українців охарактеризовано цими дослідниками як потужна альтернатива процесам уніфікації й нівелювання етноспецифічного у сфері духовної життєдіяльності слов'янських народів.

Об'єктом дослідження низки дисертаційних робіт в Україні після проголошення її державної незалежності стали традиція, свято та обряд у морально-естетичному виховному контексті (В. Грябан, О. Кожоляко, Л. Савчин та ін.). Сучасними вітчизняними вченими розроблено системний підхід до визначення основних напрямків сімейного виховання у процесі соціалізації людини в родинному середовищі (Ю. Ашурко, Є. Голобородько); з'ясовано педагогіко-психологічний потенціал сучасної української сімейно-побутової обрядовості (О. Кузик, Л. Савчин).

Аналіз історіографії означеної проблеми дав підстави зробити висновок, що вона набула широкого наукового й суспільного резонансу і є предметом дослідження культурологів, етнографів, істориків, педагогів та ін. Вивчення наукового доробку в означеному напрямі доводить необхідність систематизації накопиченої інформації для обґрунтування феномену сімейної обрядовості як теоретико-символічного конструкту глибинної національної природи.

У підрозділі 1.2. – «Основні категорії дослідження культури традиційного спілкування українців в сім'ї» – подано тлумачення термінів і категорій дослідження у їх концептуальній цілісності.

Наголошено, що родинне життя українців здавна супроводжувалося численними обрядами та ритуалами, які в символічній формі фіксують вузлові етапи життєдіяльності людини: створення сім'ї, народження й виховання дитини, послідовні етапи соціалізації особи, завершення земного шляху людини. У такий спосіб склався розгалужений специфічний комплекс сімейно-побутової обрядовості.

Специфіка сімейно-побутової обрядовості визначалася в процесі соціокультурної практики під впливом еволюціонуючої потреби регламентації життєдіяльності. Функціонуючи у невиробничій сфері, вона позначена двома якісними аспектами: по-перше, – це особливий спосіб відтворення і закріплення соціальних та духовних цінностей; по-друге, – це урочисте і надбуденне явище, незамінна форма спілкування. Органічно пов'язана з річним календарем господарського та побутового життя, сімейно-побутова обрядова традиція справляє потужний вплив на моральне оздоровлення сім'ї і виховання молодого покоління.

Сімейно-побутові свята та обряди фіксують етапні події в культурній практиці окремої людини як особистості, яка всебічно реалізує себе в родинному середовищі. Зазначений компонент обрядової культури суспільства сприяє прищепленню високих моральних норм поведінки, підкреслює рівність подружжя, його взаємну любов і повагу як фундаментальну основу родинного

життя, вказує на єдність інтересів родини і суспільства та на зацікавленість суспільства у зміцненні кожної сім'ї. Сімейно-побудова обрядова традиція є визначальною у справі морального виховання молодого покоління.

У дослідженні до базових категорій віднесено поняття «практика», «культурна практика», «традиційна культурна практика», «обрядовість», «сімейна обрядовість». Зміст культурних практик досліджувався сучасними вітчизняними філософами Є. Бистрицьким, В. Козловським, В. Малаховим, С. Пролєєвим, В. Табачковським та ін., проте термін «культурна практика» грунтовно не вивчався. У дисертації запропоновано вважати культурною практикою окремий вид практичної діяльності людини та модель її культуротворчої діяльності.

«Традиція», «обряд», «звичай», «ритуал» у сукупності утворюють певну систему. Це культурні самоочевидності цінностей, які передаються від покоління до покоління, забезпечують соціокультурну орієнтацію індивіда та спрямовують його осмислені погляди на соціальні дії. Заслуговує на увагу універсальне визначення С. Безклубенком традиції як сукупності усталених, успадкованих уявлень про навколишній світ та місце і роль у ньому людей, про їхні права та взаємні обов'язки, уявлення, які мають оцінний (аксіологічний) та нормативний (регулятивний) характер.

Звичаї і традиції виконують спільну для них роль засобів стабілізації та відтворення суспільних відносин з огляду на природний процес історичної зміни поколінь. Вони є механізмом соціального наслідування й духовної спадкоємності поколінь. Цю функцію звичаї і традиції здійснюють різними шляхами та засобами й на різних рівнях суспільних відносин. Обряд і ритуал – феномени формалізованої поведінки, сукупність суспільно-значущих дій, які мають переважно символічне значення, сприяючи зміцненню соціокультурних зв'язків між членами певної суспільної групи та між групами. Обрядовість належить до первинних культурних чинників, без урахування яких стають незрозумілими походження й подальший хід розвитку людської культури. Результати археологічних та етнографічних досліджень дають підставу припустити, що обрядовість виникла на тому етапі розвитку цивілізації, коли людина вже навчилася передбачати соціально значущі життєві ситуації. Уже в первісному суспільстві обрядовість виконувала пізнавальну, навчально-виховну, емоційно-психологічну та естетичну функції.

Сімейно-побутова сфера обрядовості призначена забезпечувати фіксацію й урочисте оформлення найважливіших подій у життєдіяльності сім'ї й окремої людини. Сімейно-побутові обряди поділено на спонукальні – призначені забезпечити здоров'я, щастя та добробут родини, й запобіжні, що мають забезпечити захист людини або її родини від пекельних сил. Циклічно сімейно-побутові обряди поділено на весільні, родильні та поховально-поминальні.

Отже, культурні стереотипи поведінки у сім'ї, сформовані на засадах християнського виховання, є важливим чинником становлення й розвитку

духовного життя українського народу. Акумульовані в його свідомості й укорінені в побуті через практику розмаїтих обрядів, звичаїв та ритуалів, вони успішно сприяли процесові історичної спадкоємності поколінь і стабілізації українського соціуму в означений період.

У другому розділі – «Звичаєва усталеність культури громадського побуту українців у другій половині XVII–XVIII ст.» – проаналізовано традиційні засади спілкування, побуту, господарської діяльності, внутрішніх та зовнішніх зв'язків українських родин з позицій домінантності колективістських моральних цінностей, властивих українському менталітетові й обумовлених історичним поступом розвитку нації.

У підрозділі 2.1. – «Колективізм – традиційна основа громадського життя в Україні» – розглянуто феномен колективної взаємодопомоги у праці та побуті наших прашурів. Зазначено, що розмаїтість форм колективної взаємодопомоги спростовує тезу про індивідуалізм українців нібито суцільно замкнених у колі домашніх справ. Взаємодопомога проявлялася у численних звичаях та обрядах життєвого циклу: від народження людини до кінця її життєвого шляху, у спільному захистові людської честі і гідності. Набувши статусу традиції, окремі звичаї колективної взаємодопомоги поступово набули своєї структуризації. Найпоширенішими з них стали толока, супряга, побратимство й посестринство.

Усталені звичаї взаємодопомоги в українському середовищі об'єктивувалися також у побратимстві (посестринстві), сябринстві, кумлінні й кумівстві. Звичаї побратимства й посестринства втілювали ідею духовної спорідненості й міжсуб'єктної взаємодопомоги, що було найголовнішою ознакою функціонування інституту українського побратимства, особливо у середовищі простолюду.

Протягом XVIII ст. серед нашого народу поширилося кумівство – особливий механізм духовної спорідненості, звичай обрання для новонародженої дитини «других батьків» – її опікунів та покровителів. Кумівство сягає своїми коренями первіснообщинного напівматрірхату, коли роль батька не вважалася вирішальною й рідний брат матері брав на себе обов'язки захисту та виховання дитини своєї сестри. Пізніше християнська церква інтегрувала цей звичай у таїнство хрещення дитини, а отже, і прилучення її до віри за допомогою хрещених батьків.

Такими ж були моральні традиції корпоративних об'єднань в Україні XVII–XVIII ст., які сприяли культивуванню чеснот милосердя й турботи та піклування про ближнього. Обряд посвячення у майстри відбувався у формі хрещення: «хрещеникові» давалося нове ім'я -прізвисько.

Селянська мораль засуджувала взаємні образи та бійки на сходках. Ображена людина мала можливість цивілізовано відшкодувати заподіяну шкоду. Причому громада володіла засобами примирення тих, хто сварився.

Мораль православного колективізму грунтується на обов'язковості праці для кожного, незалежно від соціального й майнового становища. Православно-

монастирська трудова діяльність не знала поділу на престижні й непрестижні види праці, сприяючи розвиткові професійних навичок і здібностей людини.

У висновку до підрозділу зазначено, що колективізм як традиційна основа громадського життєустрою в Україні протягом історичного розвитку у XVII–XVIII ст. набув значного поширення в суспільно-трудовій і громадсько-побутовій сферах. Внутрішньо притаманні вітчизняній господарській культурі колективістські цінності, підсилені відповідною системою етнічних стереотипів, характеризують українство як стабільну спільність, здатну протистояти зовнішнім руйнівним впливам.

У підрозділі 2.2. – «Колективні засади дозвілля» – наголошено на тому, що дозвілля є формою колективного спілкування і регламентованою системою стосунків з чітко визначеними принципами взаємоповодження.

Найважливішими формами організації суспільного дозвілля здавна були храмові свята, учти і братчини, колективні обрядові дійства, хресні ходи, ярмарки, масові гуляння тощо.

Суспільні бенкети, відомі під назвою братчини, практикувалися в історії України з часів Київської Русі аж до початку XX ст. Православна церква підтримувала звичай братчини. У старих требниках знаходимо низку різновидів братчинських заходів: «чин братостворення» – присягу вважати до смерті обраного товариша за брата; побратимство, скріплюванене колективними бенкетами і святами; щорічні ритуальні братські бенкети (у храмове або інше свято) на користь церкви, які організовувались у складчину братчиків.

Повсюдно в тогочасній Україні існував кількісно-якісний контроль громади за робочим та дозвіллєвим часом своїх членів. Сільська громада періодично виносила питання про нормування праці та відпочинку на загальні збори. Періодично скликалися спеціальні сходки, присвячені табуюванню громадської поведінки односельців. На сільській сходці приймався регламент організації толок, найму у поденники та інших заходів громадського значення.

Територіально згуртовуючими осередками дореволюційного села й робітничого селища були церква та майдан біля неї. Церква функціонувала як центр духовно-культового єднання мирян у межах певної парафії: тут проводилися богослужіння, освячувався шлюб, хрестили дітей; довкола церкви організовувалися хресні ходи – урочисті переміщення духовенства й вірян з хоругвами, іконами та іншими святинями з метою емоційного прилучення до релігійної віри. На майдані сповідалися перед громадою про свої провини, зокрема, про те, чому працювали в заповідні дні, обмежившись, як правило, помірними штрафами. Іноді до громади зверталися ображені з проханням суспільного захисту.

У висновку до підрозділу зазначено, що в подальшому часі прогресивні традиції селянської етики дозвілля підпали під руйнування, зумовлені жорсткою логікою розвитку класового суспільства, яка спричинила прискорену

поляризацію українського суспільства й руйнацію селянської громади як осередку соціальної справедливості.

У третьому розділі – «Особливості регламентації в сімейній побутовій культурі другої половини XVII–XVIII ст.» – увагу зосереджено на характерних механізмах та принципах дієвого зв'язку в родинних стосунках як культуротворчої практики організації життєдіяльності сім'ї.

У підрозділі 3.1. – «Особливості традиційної сімейної моралі» – зазначено, що на культурно-історичний розвиток української сім'ї, починаючи з часів Київської Русі, суттєво вплинув феномен звичаєвого права – системи об'єктивно спричинених і прийнятих селянським середовищем здебільшого неписаних форм та уявлень про поведінку і взаємини людей, основним джерелом якого слугували народні юридичні та моральні звичаї.

Так, відповідно до сімейного звичаєвого права, українці ніколи не залишали своїх батьків на старість самотніми. Доглядав за батьками на Лівобережній Україні переважно молодший син, на Правобережжі, як правило, старший. Батькам, звичайно, було краще залишити біля себе найслухнянішого сина, з яким було б комфортно проживати старість і який зміг би примножити спадщину від батьків. Інколи це поширювалося й на дочок, коли в батьків не було синів. Українська селянська родина будувала свої майнові відносини на основі приватної власності родинного майна, яке належало, як правило, главі сім'ї. По смерті останнього сімейне верховенство переходило до старшого сина або до матері, які продовжували опікуватися родинним майном. Внаслідок розвитку товарно-грошових відносин та посилення процесу розпаду великих родин майно підлягало рівному розподілові за життя батька і після його смерті.

Односельчани дбайливо плекали чесноти сім'ї та роду, засуджуючи прояви недбальства, пияцтва, гультяйства й неповагу до сімейних обов'язків. Зневага та ганьба очікували чоловіка або дружину, які зрадили одне одному. Народний звичай за «перелюбство» суворо карав. За Литовським Статутом, як і в давньоруському праві, перелюбство вважалося тяжким кримінальним злочином й каралося смертю. Дівчину, яка народила позашлюбну дитину, будь-хто міг скривдити й насміятися з неї. Чимало горя та зневаги зазнавала і сім'я дівчини.

Шлюбна мораль традиційно є тугим вузлом суперечностей: вона керує найінтимнішою сферою діяльності індивіда; водночас саме нею твердість і підпорядкованість інтересів особистості інтересам суспільства є закріпленими традиційно. Цей різновид суспільної моралі завжди був загальним показником рівня цивілізованості суспільства, ступеня цінності для нього індивідуальної свободи й відповідальності людини. Не випадково у примітивно влаштованих суспільствах суспільна регуляція шлюбних стосунків завжди була занадто категоричною, а отже, такою, що виходить за межі функціонування моралі.

Саме у шлюбно-сімейній, інтимній сфері аморалізм завжди був відвертим показником руйнування традиційних суспільних зв'язків.

У народній моралі – стрункій системі правил та норм поведінки – оцінювались не тільки практичні дії, але і їхні мотиви, спонуки та наміри. Особливу роль у моральній регуляції набувало формування в кожному індивідові здатності визначати і скеровувати свою лінію поведінки у суспільстві без повсякчасного зовнішнього контролю. Вона кристалізувалася у вузлових моральних поняттях совісті, відчуття власної гідності та честі. Важливим проявом моральної самосвідомості особи виступає сором – почуття, у якому людина виражає осуд своїх дій, мотивів та моральних якостей. Людина самостійно в емоційній формі усвідомлює їхню аморальність або ж зізнається в цьому під впливом осуду оточуючих, «очима інших». Почуття сорому в історії людства почало розвиватися в людині у процесі відокремлення від первісного колективу. Усвідомлення індивідом ганебності скоєного залежить від домінуючих у кожному окремому суспільстві ідеалів та критеріїв належної поведінки.

Основою традиційної української сімейної моралі є добропорядні стосунки чоловіка і жінки, які сприяють успішному продовженню роду. Народження дитини сприймалося передусім як поява ще одного помічника. Традиційно система виховання молоді будувалася на дбайливому, лицарському ставленні хлопців до дівчат і наречених, культивуванні романтичності почуттів.

У роботі підсумовується, що моральним сімейно-шлюбним стосункам внутрішньо притаманні: любов і повага у подружжі; прагнення виховати дітей на принципах загальнолюдської моралі; ідейний зв'язок і духовна спадкоємність поколінь; вимоглива батьківська любов, шанобливе ставлення до батьків та старших у родині за віком; реалізація моральних та естетичних потреб усіх членів сім'ї. Народна мораль вимагала сумлінного ставлення до сімейних прав та обов'язків і постійного піклування про розбудову сімейних стосунків на засадах любові, поваги, дружби та взаємодопомоги.

У підрозділі 3.2. – «Весільна та родильна обрядовість» – наголошено, що весільна обрядовість як невід'ємний компонент традиційно-побутової культури є яскравим свідченням національної ідентичності. Їй внутрішньо притаманний синкретизм первісних архетипів, язичницьких вірувань і сімейно-шлюбник стосунків, які складалися в наступні історичні епохи. За концептуальною характеристикою феномена весілля видатними українськими культурознавцями О. Потебнею, М. Сумцовим та Д. Багалієм, воно своєю магічністю, міфологічністю, сакральною наповненістю і практичною зорієнтованістю на стабільні родинно-побутові відносини є проявом самобутності народу як живого етнокультурного організму.

Українці завжди надавали вагомого значення створенню сім'ї. Суспільно детерміновано формувалася весільна обрядовість, яка включала ігрові елементи, танці, співи, музику і поезію. В українській весільній обрядовості

переплелися народна мораль, звичаєве право, естетичні цінності й світоглядні уявлення, еволюція яких тривала протягом століть.

Як один з обрядів родинного циклу шлюбний ритуал виступає цілісним, внутрішньо організованим системним організмом із властивими йому етнорегіональними особливостями та формами. Весільна обрядовість у культурно-часовому відношенні послідовно поділялася на передвесільний, власне весільний та післявесільний періоди. Передвесільна обрядовість включала сватання, умовини, оглядини, заручини та дівич-вечір. Весільна обрядовість складалася із запросин, обдаровування, посадження молодих, розплітання коси, весільної учти, розподілу короваю, викупу й переїзду до молодого. Післявесільний цикл змістовно втілював ідею вшанування батьків молодими, а ритуально включав у себе обряди хлібин, свашин та гостин.

За звичаєвим правом статус сім'ї стає чинним лише за наявності в ній дітей. У родильній обрядовості поєднувались і раціональні зерна народного досвіду, і магічні дії. Баба-повитуха мала вирізнятися чесністю, добротою й милосердністю, досконало знати народну медицину й майстерно володіти акушерською справою. Повитусі слід було знати безліч замовлянь від недоброго ока, знатися на зіллі, яким користувалися при підготовленні першої купелі, обсушувати новонароджену дитину біля домашнього вогнища. Вагоме значення надавалося при пологах і першій купелі – посудині з водою, у яку опускають дитину при церковному обряді хрещення з гігієнічних та оберегових причин. Вода, за народними уявленнями, символізувала природну силу та чистоту. В обряді пологів проливання води символізувало розкриття всіх життєздатних джерел. З метою забезпечення фізичного здоров'я дитини використовувались освячені трави та квіти. Компонентами родильної обрядовості були також обряд очищення баби-повитухи та породіллі (зливки), ім'я наречення, провідування, обід на честь новонародженого, хрестини, постриження.

У висновку до підрозділу зазначено, що різноманітні обряди та ритуали традиційно супроводжували родинне життя українців. Їхня образно-символічна форма відзначала найважливіші етапи розвитку сім'ї: весільний період, народження дитини, її повноліття, багатство сімейних свят. У родинних обрядах та ритуалах весілля та народин органічно поєднуються побутово-архетипові елементи з культурними набутками подальших історичних епох.

У підрозділі 3.3. – «Сімейні традиції календарної аграрної обрядовості» – розглянуто феномен календарної обрядовості, який становить собою комплекс дохристиянських свят («річне коло»), обрядів і звичаїв східних слов'ян, циклічність яких зумовлюється зміною пори року і характером сезонної виробничої діяльності (весняна оранка, посів яровини, сходи, дозрівання хлібу, сінокіс, жнива тощо) й роботою в інших галузях сільського господарства (тваринництво, садівництво, бджільництво тощо). Календарна обрядовість, утілюючи стихійно-емпіричний досвід багатьох поколінь, сприяла формуванню, збереженню й

передачі знань, навичок і трудового досвіду у сфері сільськогосподарського виробництва наступним поколінням.

Вагомий внесок у дослідження аграрної галузі календарно-обрядової культури українців здійснив О. Потебня. Народний календар українців, на його думку, органічно пов'язаний із природою та хліборобською культурою нашого народу. Стародавні свята, зумовлені основними фазами сонячного циклу, у трансформованому вигляді збереглися до наших днів. Християнство остаточно не витіснило їх і навіть у багатьох випадках міцно з ними поєдналося, прищепивши нову ідею старовинним обрядам та звичаям і прив'язавши стародавні свята до нових церковних дат. Найвідомішими календарно-весняними святами є Масниця, Благовіщення та Великдень. Зокрема, Масниця (Масляна, сирна неділя) – це давньослов'янське свято проводи зими й зустрічі весни, пристосоване православною церквою перед Великим постом (рівно за вісім тижнів до Пасхи. Воно асоціюється зі стародавнім звичаєм веселитися, влаштовувати ігрища та їсти смачні страви.

Християнське свято Благовіщення (25 березня / 17 квітня) календарно пов'язане з настанням весни і відзначається з нагоди повідомлення Діві Марії через архангела Гавриїла «благої звістки» про майбутнє народження у неї від Духа Святого Божої дитини. За народними повір'ями, на Благовіщення та Пасху грішників у пеклі не мучать. За світоглядними уявленнями наших предків, як Благовіщення проведеш, таким буде і весь рік. У цей день заборонялося працювати і навіть птиця не вила свого гнізда.

Великдень (Пасха) – свято християн на честь чудесного воскресіння розп'ятого на хресті Ісуса Христа. Його відзначають у першу неділю по весняному рівноденню й повному місяцю. В Україні свято Пасхи запозичило багато чого з весняних обрядів язичницького культу (випікання пасок, взаємне цілування-христосування, свячення крашанок, запалювання багать тощо). Із свята сімейних духів у слов'ян узято звичай вшанування предків (ходити на могили родичів, умилостивляти їх шляхом принесення милостині).

Вшанування померлих родичів відбувалося, як правило, у першу неділю після Великодня і називалося проводами, гробками. Люди несли на кладовище паски, яйця, інші страви, щоб пообідати на могилі зі своїми предками. У поминальний день годували старих та убогих і давали милостиню «за упокій душі». Ця традиція побутує донині.

Дослідження тенденцій розвитку сімейно-обрядової культури в Україні другої половини XVII–XVIII ст. засвідчило наявність неписаної системи норм звичаєвого права в галузі тогочасної родинної культури. Аграрний характер календарної обрядовості українців набув яскравого втілення в річному циклові календарних свят українців, який відзначався передусім у сімейному колі, сприяючи зміцненню сімейних зв'язків і вихованню молоді в дусі поваги до старших та до багатовікових духовних традицій свого народу. В історичному

минулому календарні звичаї та обряди традиційно узгоджувалися з літургійним циклом православної церкви, але соціально-економічною основою «побутових святців» завжди був трудовий сільськогосподарський календар. Календарній землеробській обрядовості властиві часова тяглість і відносна консервативність. Духовно-практичне значення календарної обрядовості відповідало корінним прагненням хлібороба: забезпеченню добробуту і щастя родини, неможливого без високої урожайності та плодючості худоби. Поглиблене вивчення традиційної календарно-обрядової структури, за якою жив український селянин упродовж багатьох століть, дає підставу вважати, що наш народ належить до націй з розвинутими культурою і релігією, для яких характерні висока етика й мораль, світогляд і вірування, норми громадського співжиття з розгалуженим звичаєвим правом, зразковими родинними звичаями, залученою до практики хліборобською магією, глибокою шаною до предків, шанобливим ставленням до рідної землі.

У висновках до підрозділу зазначено, що суспільно корисна праця, яка розвинулася з общинно-хліборобського способу життя, є головним чинником моральної культури українців. Народно-господарська й побутова діяльність була глибоко закоріненою в ідеали доброти, соціальної справедливості, взаємоповаги і взаємопідтримки, високої відповідальності. Розвинута система народної календарної обрядовості здавна призначена сприяти забезпеченню матеріального становища й гармонійного духовного світу родини.

Підрозділ 3.4. – «Поховально-поминальні ритуали» – присвячено виявленню специфіки побутування поховальних звичаїв і народних уявлень про смерть.

Протягом тривалого періоду людської передісторії смерть не сприймалася як особиста драма й індивідуальний акт. Поховальні ритуали здавна виступали втіленням сімейної та родової солідарності, концентровано виражаючи загальну стратегію людини, яка заздалегідь відчувала наближення смерті й готувалася до неї.

Українська сім'я, зберігаючи пам'ять про членів свого роду, змалку виховувала в дітей почуття глибокої шаноби до померлих предків. Смерть людини завжди природно сприймається як велике горе з одночасним усвідомленням неминучості кожної індивідуальної втрати.

Тема смерті, концентровано втілена в поховальній обрядовості різних народів, є неодмінною складовою системи світобачення, вона відіграє важливе значення у формуванні світоглядної культури.

Хования предків у землю, ймовірно, означало, що вони оберігають землю племені й одночасно сприяють її плодючості. Не випадково багато скіфських курганів мають форму яйця – символу воскресіння, відродження життя, асоціації із сонцем як джерелом життя у Всесвіті. Прояви віри наших предків у безсмертну душу фіксовані археологами в культурі неоліту. Тогочасна людина

сприймала смерть не як її зникнення, а як набуття іншої форми життя. Померлих часто ховали в могильниках поблизу річок у зв'язку з уявленням про так званий водний шлях, який вів у світ мертвих за допомогою ритуального човна. Форма човна нагадувала вузьку, овальної форми, могильну яму. З ідеєю переправи душі у потойбічний світ, імовірно, пов'язане і знаходження археологами залишків возів та коліс в похованнях ямної культури.

У традиційних поховальних обрядах українців турбота про тіло й душу померлого та належне вшанування переплелися з дійствами, спрямованими на охорону від небезпеки живих членів сім'ї, сусідів, домашніх тварин, посівів тощо. Поховальна обрядовість має дві основні частини: похорон і поминки. В українській національній сімейній традиції ціннісний вимір смерті прирівнювався в уявленні людини до процесу народження: природна смерть є аналогічною появі людини на світ, її народженню. До того ж символіка народження притаманна й стародавнім поховальним обрядам, їх атрибутиці, способу захоронення.

Поховальні обряди – це сімейно-побутові обряди, які уособлюють моральний досвід поколінь та виражають шанобливе ставлення до роду, сім'ї, що беруть свій початок у культі предків. Етнографічні дослідження засвідчують усталеність традиції ритуального вшанування пам'яті предків новими поколіннями українців.

У дослідженні розвинено християнське положення: носячи жалобу, рідним не слід демонструвати безмежне горе. Це слід робити з достоїнством, оскільки зміст жалоби полягає не в дотриманні зовнішніх пристойностей, а в самозаглибленні, у роздумах про сенс життя. Усякі родові поминки влаштовували за усталеним ритуалом, включаючи заупокійну церковну Божу службу, поминальну трапезу і відвідини могили.

У висновках до підрозділу зазначено, що родинно-побутові свята й обряди фіксують найважливіші віхи в життєдіяльності людини – від її народження до закінчення життєвого шляху. Похоронна відправа, зокрема, вміщує обрядові дії й ритуалізовані норми поведінки, що мають забезпечити успішний перехід душі померлого в загробний світ, охоронне забезпечення живих від можливого шкідливого впливу духу покійного.

У **Висновках** підсумовано й узагальнено основні результати проведеного наукового дослідження.

1. Дослідження традиційних культурних практик української сімейної обрядовості другої половини XVII–XVIII ст. здійснено в ціннісно-нормативному (М. Костомаров, О. Потебня, М. Сумцов, П. Чубинський та ін.), історико-культурному (К. Леві-Брюль, Б. Малиновський, Г. Меррей, Дж. Фрезер, Дж. Харрісон й деякі ін.), соціально-діяльнісному (Т. Гаєвська, Н. Годзь, В. Сапіга, В. Скуратівський, М. Ткач та ін.) й теоретико-культурологічному (Л. Бекірова, Л. Бойко, К. Журба, П. Каушанський, Т. Пархоменко та ін.) аспектах.

2. До базових категорій віднесено поняття «практика», «культурна практика», «традиційна культурна практика», «обрядовість», «сімейна обрядовість». У дисертації запропоновано вважати культурною практикою окремий вид практичної діяльності людини та узагальнену модель культуротворчої діяльності. Сімейно-обрядова культура, залучаючи людей до соціокультурних цінностей, об'єктивує себе в усталених народних звичаях, обрядах і ритуалах.

3. Внутрішньо притаманні вітчизняній господарській культурі колективістські цінності зумовлювались общинною природою аграрної економіки. Стрижневою для традиційного способу громадського буття українців була колективна взаємодопомога, яка втілювалась у явищах толоки і супряги, цехової системи господарювання. Внутрішньо притаманними традиційній ментальності українців стали масово розповсюджені звичаї свояцтва, кумівства, побратимства й посестринства.

4. Найважливішими формами організації суспільного дозвілля здавна були храмові свята, учти і братчини, колективні обрядові дійства, хресні ходи, ярмарки та масові гуляння тощо. Селянсько-міщанська громада виступала своєрідним органом контролю суспільної поведінки, соціальним та духовно-практичним акумулятором моральних норм і принципів, потужним механізмом функціонування громадської думки. Вона всебічно заохочувала найсумлінніших і критично славилася до тих, хто зневажає суспільних цінностей.

5. Основою традиційної сімейної моралі було звичаєве право – система історично вироблених і санкціонованих селянським середовищем здебільшого неписаних норм та уявлень про поведінку і стосунки людей у різних сферах їхньої життєдіяльності. Усталена система сімейно-побутових свят і обрядів сприяла утвердженню цінності родини як первинного осередку українського суспільства, призначеного гарантувати особистісне щасливе життя людини й виконувати соціальні функції продовження роду та виховання дітей.

6. У весільних обрядах історико-драматичного забарвлення спостерігаються старовинні сюжети – викуп, весільний поїзд, вино тощо. Релігійно ж зорієнтовані весільні обряди позначаються випіканням короваю, плетенням вінків, прикрашанням гільця й ритуальними співами – відголосом недавніх язичницьких вірувань. Церквою додано до них і обряд вінчання, тобто накладання вінця на голови новоженців у храмі як свідчення освяченого шлюбу. Сценарність традиційного весілля в загальних рисах збереглася й донині – здебільшого у сільській місцевості та в дещо модернізованому вигляді в умовах сучасного міста.

7. За звичаєвим правом статус сім'ї ставав чинним лише за наявності в ній дітей. У родильні обряди входили: хрещення, ім'я наречення, народини, постригини тощо. Язичницька родинна обрядовість позначалася наявністю різноманітних вірувань у злих духів, наврочування. Ідеться про горе, нещастя, хвороби, завдані кому-небудь недобрим поглядом, словами або діями.

8. Стародавні свята, зумовлені основними фазами сонячного циклу, християнство остаточно не витіснило, й навіть у багатьох випадках міцно з ними поєдналося, прив'язавши стародавні свята до нових церковних дат. Традиційна новорічна обрядовість українців складалася з низки зимових свят, найголовнішими з яких у православному календарі є Різдво Христове та Хрещення. Найвідомішими календарно-весняними святами й досі є Масниця, Благовіщення та Великдень. Літній цикл свят складають: Зелені свята, Клечальна неділя, Купали, Троїцькі свята, Маковія, Преображення Господнє. Осінній цикл календарних свят: Покрова Пресвятої Богородиці, Св. Юрія. Свято Введення започаткувало низку зимових свят: Катерини, Андрія, Варвари, Сави, зимового Миколая, Ганни й, урешті, Різдво, Новий рік та Водохрещі.

9. Річний цикл календарних свят українців відзначався передусім у сімейному колі, сприяючи зміцненню родинних зв'язків і вихованню молодого покоління в дусі поваги до старших та до багатовікових духовних традицій свого народу. Духовно-практичне значення календарної обрядовості відповідало корінним прагненням хлібороба – забезпеченню добробуту і щастя родини, неможливого без високої урожайності та плодючості худоби. Поглиблене вивчення традиційної календарно-обрядової структури, за якою жив український селянин упродовж багатьох століть, дає підставу вважати, що наш народ належить до націй з розвинутими культурою і релігією.

10. Серед сімейних обрядів, що уособлюють моральний досвід поколінь та виражають шанобливе ставлення до роду й сім'ї, є поховальні обряди, що беруть свій початок в культі предків. Похоронна відправа вмішує обрядові дії й ритуалізовані норми поведінки, що мають забезпечити успішний перехід душі померлого в загробний світ на охорону живих від можливого шкідливого впливу духу покійного. Етнографічні дослідження засвідчують усталеність традиції ритуального вшанування пам'яті предків новими поколіннями українців, що визначає перспективу подальших досліджень автора цієї праці.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Фурдичко А. О. Сімейна обрядовість: основи консерватизму / А. О. Фурдичко // Наукові записки. – Вип. LXXVII. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – С. 281–289.

2. Фурдичко А.О. Колективні засади дозвілля: традиції XVII–XVIII століття / А.О. Фурдичко // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. пр.; Наук. зап. Рівненського держ. гуманітар. ун-ту. – Вип. 15: у 2-х т. – Том 2. – Рівне, 2009. – С. 32–37.

3. Фурдичко А. О. Категорії дослідження культури традиційного спілкування українців у сім'ї / А. О. Фурдичко // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. пр.; Наук. зап. Рівненського держ. гуманітар. ун-ту. – Вип. 17: у 2-х т. – Том 2. – Рівне, 2011. – С. 73–77.

4. Фурдичко А. О. Історіографія розвитку сімейно-обрядової культури в Україні / А. О. Фурдичко // Культура і мистецтво у сучасному світі. Наук. зап. КНУКіМ. – Вип. 13. – К. : Вид. центр КНУКіМ, 2012. – С. 176–182.

5. Фурдичко А. О. Сім'я і шлюб в українській обрядовій традиції / А. О. Фурдичко // Питання культурології: зб. наук. пр. – Вип. 28. – К. : Вид. центр КНУКіМ, 2012. – С. 130–135.

АНОТАЦІЯ

Фурдичко А. О. Традиційні культурні практики української сімейної обрядовості другої половини XVII–XVIII ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата культурології зі спеціальності 26.00.01 – теорія й історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2013.

У дисертаційній роботі досліджено традиційні культурні практики української сімейної обрядовості другої половини XVII–XVIII ст. Проаналізовано наукову літературу з досліджуваної проблеми, уточнено ключові поняття: «культурна практика», «традиційна культурна практика», «обрядовість», «сімейна обрядовість». Висвітлено особливості сімейної моралі українців, стереотипи їх традиційного спілкування в сім'ї. Охарактеризовано атрибутику традиційних засад громадського життя в Україні означеного історичного періоду. Сутність організації суспільного дозвілля проаналізовано у зв'язку із принципами етики колективізму, взаємодопомоги, інституту кумівства тощо. Визначено особливості регламентації тогочасного сімейного побуду українців та ін.

Ключові слова: культура, традиція, звичай, ритуал, обряд, обрядовість, сімейна обрядовість, культурна практика, традиційна культурна практика.

АННОТАЦИЯ

Фурдычко А. О. Традиционные культурные практики украинской семейной обрядности второй половины XVII–XVIII ст. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата культурологии по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, 2013.

В диссертационной работе исследовано традиционные культурные практики украинской семейной обрядности второй половины XVII–XVIII в. Проанализировано научную литературу по исследуемой проблеме, уточнены ключевые понятия: «культурная практика», «традиционная культурная практика», «обрядность», «семейная обрядность». Освещены особенности семейной морали украинцев, стереотипы их традиционного общения в семье. Охарактеризовано атрибутику традиционных принципов общественной жизни в Украине указанного исторического периода. Сущность организации общественного досуга

проанализировано в соответствии с принципами этики коллективизма, взаимопомощи, института кумовства и т. п. Определены особенности регламентации тогдашнего семейного быта украинцев.

Сущность теоретического анализа традиционных культурных практик украинской семейной обрядности второй половины XVII–XVIII в. состоит в определении их главной социальной особенности – любой практической деятельности человека, на основе которой может быть сформирована модель его культуротворческой деятельности, атрибутом которой является процес приобщения личности к социокультурным ценностям, объективирующимся в устойчивых народных обычаях, обрядах и ритуалах.

Стержневой для традиционного образа общественного бытия украинцев была коллективная взаимопомощь, которая воплощалась в явлениях толоки и супряги, цеховой системы хозяйствования. Внутренне присущими традиционной ментальности украинцев стали массово распространенные обычаи своячничества, кумовства, побратимства и посестринства.

Крестьянско-мещанская община выступала своеобразным органом контроля общественного поведения, социальным и духовно-практическим аккумулятором нравственных норм и принципов, мощным механизмом функционирования общественной морали. Основой традиционной семейной морали стало обычайное право – система исторически произведенных и санкционированных крестьянской средой большей частью неписаных норм и представлений о поведении и взаимоотношениях людей в разных сферах их жизнедеятельности. Устойчивая система семейно-бытовых праздников и обрядов содействовала утверждению ценности семьи как первичной ячейки украинского общества, предназначенного гарантировать личностную счастливую жизнь человека и выполнять социальные функции продолжения рода и воспитания детей.

Годовой цикл календарных праздников украинцев отмечался прежде всего в семейном кругу, содействуя укреплению родственных связей и воспитанию молодежи в духе уважения к старшим и многовековым духовным традициям своего народа. Углубленное изучение традиционной календарно-обрядовой структуры, в которой жил украинский крестьянин в течение многих веков, дает основание считать, что наш народ принадлежит к нациям с развитыми культурой и религией.

Среди семейных обрядов, которые олицетворяют нравственный опыт поколений и выражают почтительное отношение к роду, семье, являются похоронные обряды, ведущие свое начало из культа предков. Этнографические исследования свидетельствуют об устойчивости традиции ритуального почтения памяти предков в новых поколениях украинцев.

Ключевые слова: культура, традиция, обычай, ритуал, обряд, обрядность, семейная обрядность, культурная практика, традиционная культурная практика.

SUMMARY

Furdychko A. O. The traditional cultural practice of the Ukrainian family rite of the second half of the XVIIth–XVIIIth century. – Manuscript.

The dissertation on the competition of the scientific degree of the candidate of the cultural science in the specialty 26.00.01 – The theory and cultural history. – The Kyiv National University of the Culture and Arts, Kyiv, 2013.

The traditional practices of the Ukrainian family rite of the second half of the XVIIth–XVIIIth century are researched in the dissertation. The scientific literature on the researched problem is analyzed, the key concepts: cultural practice, traditional cultural practice, ritual, family ritual are refined. The features of the family morality of the Ukrainians, the stereotypical directions of their traditionally communication in the family are elucidated. The attributes of the traditional ethical and esthetical principles of the socially life in the Ukraine of the mentioned historical period are characterized. The essence of the organization of the public leisure is analyzed in the context with the principles of the ethic of the collectivism, mutual aid, institute of the nepotism and etc. The features of the regulation of the family life of the Ukrainians at that time are defined.

Key words: culture, tradition, custom, ritual, ceremony, ritual, family rituals, cultural practice, traditional cultural practices.

Підп. до друку 30.04.2013. Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 0,9. Зам. 103. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.